

مقدمه:

در استان فارس بخش عمده ای از تولید گلیم توسط زنان و دختران عشایر ساکن و کوچ رو قشقایی انجام می شود. برای بافت گلیم معمولاً از نقشه استفاده نمی کنند. نقشه ها ذهنی هستند و معمولاً از طرح هایی استفاده می شود که از نسل های گذشته به حال انتقال یافته و تغییرات جزئی در همان چهارچوب آداب و رسوم موجود در منطقه است. البته در سالهای اخیر با راه یافتن گلیم بافی به مناطق شهری و روستایی استفاده از نقشه تا حدودی در گلیم بافی رایج شده است. برای رنگرزی نخ های پشمی مورد مصرف در پود گلیم از رنگهای گیاهی یا رنگهای شیمیایی استفاده می شود. مهمترین مراکز تولید گلیم در استان فارس منطقه فیروزآباد، ممسنی و داراب است. گلیم های قشقایی نه تنها در ایران که در سطح جهان نیز به واسطه اصالت نقش ها و رنگ های زیبا و کیفیت ممتاز بافت مشهور و مورد تقاضا است. هنر و صنعت بافندگی فارس در وهله نخست، هنری عشایری و در وهله دوم هنری روستایی است که وابستگی به عشایر دارد. عشایر فارس بویژه قشقاییها و ایل خمسه بیش از دیگر عشایر به این هنر اشتغال دارند و روستائیان که در مسیر این ایل ها زندگی می کنند نیز به کار تولید قالی و سایر دستبافت ها مبادرت می کنند. فرش بافان این استان معمولاً دست بافت های خود را نه به عنوان یک کالای تجارتي بلکه برای خود تولید می کنند و چون دنباله رو نوسانات بازار فرش نیستند، طرح های آنها دارای رنگ آمیزی و طراوت خاصی است. البته در سالهای اخیر بافندگان عشایری به بافتن فرش برای فروش و به سلیقه مصرف کنندگان روی آورده اند. لیکن غالباً همان ذهنی بافی و رنگهای مرسوم پیشینیان خود را ادامه می دهند.

این «هنر- صنعت» به طور عمده به دست زنان انجام می شود. به طور کلی تولید دستبافته ها از مرحله ابتدایی تا آخرین مرحله به دست زنان صورت می گیرد. دار قالی ایل قشقایی مانند سایر عشایر افقی است و بافنده برای بافتن بر روی زمین می نشیند. بیشتر دارهای روستایی نیز افقی و گاه عمودی است. علت استفاده عشایر از دار افقی به این دلیل است که با زندگی کوچ نشینی آنها هماهنگی داشته و حمل آن بر پشت چارپایان به سهولت انجام می گیرد. اکثر قالیچه های ایلات خمسه کار تیره عرب و باصری است. قالیچه های این دو تیره دارای طرح های متنوع و فارسی باف است و سراسر از پشم تهیه می شود. روستائیان فارس نیز هر سال تعداد زیادی قالیچه می بافند. این روستائیان که پیشینه ایلی و چوپانی دارند همانند عشایر از دارهای افقی استفاده می کنند ولی قالیچه های آنها از نظر جنس، مرغوبیت قالیچه های ایلات را ندارد.

فرش های قشقایی معمولاً به طریق «ذهنی بافی» بافته می شود. این نقشه های ذهنی نوعی بازآفرینی سنتی است که از نسل های پیشین به امروزیان رسیده است. بافندگان ایلی همان نقوش را تکرار می کنند بدون آنکه از نقشه استفاده کنند. از این رو معمولاً هیچ دو فرشی کاملاً و عیناً شبیه یکدیگر نیست. بافندگان تازه کار از سرمشق هایی کمک می گیرند که «حور» نامیده می شود. بافندگان قشقایی این سرمشق ها را که یک یک نقشامیه ها و نگاره های اصلی بر آن بافته شده است. «دستور» می گویند. رنگ قالی های قشقایی کاملاً به سلیقه و خواست بافنده ارتباط دارد. قالی های فارس اکثراً نرم و تا اندازه ای ظریف و نازک هستند و وجه تمایز آنها با سایر فرش ها نیز همین صفات است. گره در قالی های فارس هم به صورت متقارن (ترکی) و هم به صورت نامتقارن (فارسی) استفاده می شود. بافت قالی در اکثر مناطق عشایری و روستایی استان فارس رواج دارد و افزون بر مناطقی که ایل قشقایی در آن اسکان دارند. قالی بافی در دیگر شهرها و روستاهای استان منجمله در آباد و شیراز و فسا نیز مرسوم و متداول است

قالی:

هنر و صنعت بافندگی فارس در وهله نخست، هنری عشایری و در وهله دوم هنری روستایی است که وابستگی به عشایر دارد. عشایر فارس بویژه قشقاییها و ایل خمسه بیش از دیگر عشایر به این هنر اشتغال دارند و روستائیان که در مسیر این ایل ها زندگی می کنند نیز به کار تولید قالی و سایر دستبافت ها مبادرت می کنند. فرش بافان این استان معمولاً دست بافت های خود را نه به عنوان یک کالای تجارتي بلکه برای خود تولید می کنند و چون دنباله رو نوسانات بازار فرش نیستند، طرح های آنها دارای رنگ آمیزی و طراوت خاصی است. البته در سالهای اخیر بافندگان عشایری به بافتن فرش برای فروش و به سلیقه مصرف کنندگان روی آورده اند. لیکن غالباً همان ذهنی بافی و رنگهای مرسوم پیشینیان خود را ادامه می دهند. این «هنر- صنعت» به طور عمده به دست زنان انجام می شود. به طور کلی تولید دستبافته ها از مرحله ابتدایی تا آخرین مرحله به دست زنان صورت می گیرد. دار قالی ایل قشقایی مانند سایر عشایر افقی است و بافنده برای بافتن بر روی زمین می نشیند. بیشتر دارهای روستایی نیز افقی و گاه عمودی است. علت استفاده عشایر از دار افقی به این دلیل است که با زندگی کوچ نشینی آنها هماهنگی داشته و حمل آن بر پشت چارپایان به سهولت انجام می گیرد. اکثر قالیچه های ایلات خمسه کار تیره عرب و باصری است. قالیچه های این دو تیره دارای طرح های متنوع و فارسی باف است و سراسر از پشم تهیه می شود. روستائیان فارس نیز هر سال تعداد زیادی قالیچه می بافند. این روستائیان که پیشینه ایلی و چوپانی دارند همانند عشایر از دارهای افقی استفاده می کنند ولی قالیچه های آنها از نظر جنس، مرغوبیت قالیچه های ایلات را ندارد. فرش های قشقایی معمولاً به طریق «ذهنی بافی» بافته می شود. این نقشه های ذهنی نوعی بازآفرینی سنتی است که از نسل های پیشین به امروزیان رسیده است. بافندگان ایلی همان نقوش را تکرار می کنند بدون آنکه از نقشه استفاده کنند. از این رو معمولاً هیچ دو فرشی کاملاً و عیناً شبیه یکدیگر نیست. بافندگان تازه کار از سرمشق هایی کمک می گیرند که «حور» نامیده می شود. بافندگان قشقایی این سرمشق ها را که یک یک نقشامیه ها و نگاره های اصلی بر آن بافته شده است. «دستور» می گویند. رنگ قالی های قشقایی کاملاً به سلیقه و خواست بافنده ارتباط دارد. قالی های فارس اکثراً نرم و تا اندازه ای ظریف و نازک هستند و وجه تمایز آنها با سایر فرش ها نیز همین صفات

است. گره در قالی های فارس هم به صورت متقارن (ترکی) و هم به صورت نامتقارن (فارسی) استفاده می شود. بافت قالی در اکثر مناطق عشایری و روستایی استان فارس رواج دارد و افزون بر مناطقی که ایل قشقایی در آن اسکان دارند. قالی بافی در دیگر شهرها و روستاهای استان منجمله در آباد و شیراز و فسا نیز مرسوم و متداول است.

سیاه چادر بافی

یکی از صنایع دستی کاربردی عشایر "سیاه چادر بافی" نام دارد. سیاه چادریکی از صنایع دستی عشایری است که کاملاً سنتی و به طور عمده توسط عشایر چادر نشین و از موی بز بافته می شود و برای سقف چادرها استفاده می گردد. روش تولید آن بدین صورت است که ابتدا تارهای چله را در روی زمین و در فضای باز دراز کرده و شروع به بافت می نمایند. تکنیک بافت سیاه چادر از نوع ساده ترین و ابتدایی ترین دست بافته ها می باشد، ولی به خاطر استفاده از موی بز به عنوان مواد اولیه، بالاترین کارایی و کاربرد برای چادر عشایر را دارد. سیاه چادر در ابتدا به طول حدود ۱۰ متر و عرض نیم متر بافته می شود و از به هم دوختن تعدادی از آن، سیاه چادر یا سقف چادر عشایر تهیه می گردد. موی بز در مقابل رطوبت باران و برف بهم می چسبد و مانع نفوذ آب و سرما می شود، در گرما علاوه بر سایه غلیظی که دارد، الیاف از هم فاصله گرفته و راه ورود هوا را باز می گذارند، ضمن آن که موی بز مانع ورود حشرات گزنده نیز می باشد. از آنجا که سیاه چادر در موقع کوچ نیز به آسانی جمع شده و قابل حمل و نقل می باشد، بهترین پوشش برای چادر عشایر است. روش نگهداری آن حفاظت آتش، سفید کننده های شیمیایی و اشیای نوک تیز و برنده می باشد و برای شستشوی آن می توان از آب ولرم و شوینده های معمولی استفاده نمود.

آلاچیق:

یکی از صنایع دستی تزیینی - کاربردی عشایر " آلاچیق" نام دارد. آلاچیق مسکن عشایر و چادر نشینان است. آلاچیق به طور معمول دارای چهار قسمت است که در اسامی محلی به نام های مختلفی خوانده می شود و معمولاً از ۴ قسمت اصلی تشکیل شده - قسمت مهمان و بزرگان - نشیمن داخلی - آشپزخانه - قسمت دام که به وسیله پرده ای از یکدیگر قابل تفکیک می باشد. در برخی عشایر و بنا به تمول یا موقعیت صاحب آلاچیق در ایل، این قسمت ها هر کدام دارای یک چادر جداگانه است.

در ساخت آلاچیق از سیاه چادر برای سقف (آلا) که نوعی دستبافته با موی بز بوده، و ازنی های توخالی برای دیواره چادر(چیق) استفاده می شود. (به مبحث های سیاه چادر و چیق بافی مراجعه شود). ترکمن ها برای سقف آلاچیق از نمد استفاده می نمایند. تزیینات آلاچیق، بستگی به ایل برپا کننده

دارد. عشایر با استفاده از موی بز و گمپله های رنگی پشمی، هم اهل خانواده را از گزند حشرات و گزندگان محافظت می کنند و هم بر زیبایی محل زندگی خود می افزایند

گبه:

گبه نوعی قالی گره بافته است با پرزهایی بلند که حداقل یک سانتی متر و پودهای متعدد (بین ۳ تا ۸ پود در هر ردیف) و معمولاً درشت بافت است. این بافته معمولاً در ایلات و عشایر جنبه خودمصرفی دارد. در گبه های قشقایی برخلاف گبه های سایر نواحی ایران که خودرنگ است، بافنده از رنگ ها و نقش های متفاوتی استفاده می کند. البته گبه هایی با نقش ساده با زمینه ای یکرنگ یا رنگهای محدود نیز بافته می شود. از نقش های مورد علاقه لبه بافان ایل قشقایی نقش شیر است که علاوه بر اهمیت باستانی این نقش مظهر جوانمردی است و بی ارتباط با وجود شیر در منطقه کامفیروز و دشت ارژن فارس نیست. نقش های لچک ترنج، ستاره، نقش خشتی، نقش حیوانات مختلف و ... نیز در گبه بافی کاربرد دارد. گبه های قشقایی تمام پشم هستند و تار آنها نیز پشمی است. اندازه گبه متفاوت است. معمولاً اندازه ۲۰۰×۱۰۰ یا ۱۱۵×۲۰۰ سانتی متر متداول تر است.

جاجیم:

از بافته های عشایر قشقایی جاجیم است که برای پوشاندن رختخواب و اثاثیه درون چادر استفاده می شود از این رو به آن «پوشن» نیز می گویند. جاجیم های کوچک به عنوان روانداز نیز کاربرد دارد. جاجیم به رنگهای مختلف بافته می شود و رنگ های روشن در بافت آن بیشتر به کار می رود. معمولاً تار و پود آن هم رنگ است. نقوش جاجیم که برای تزیین آن به کار می رود عبارتند از: نقش شطرنجی، نقش آینه کگل، نقش کنگره، نقش موازی، نقش حوض، نقش مدخل، نقش لوزی و اصولاً بافت جاجیم توسط زنان صورت می گیرد و مردان جز در مرحله تهیه پشم، نقش چندان ندارند. روش کار بدین صورت است که ابتدا چله مورد نظر را در محوطه باز کشیده (دراز می کنند)، سپس به وسیله تیرک، وسط چله را سر پا کرده و تعدادی از تارها را جدا نموده، آن گاه شروع به بافت می نمایند. معمولاً جاجیم را به طول ۱۰ الی ۱۵ متر و عرض ۱۵ تا ۲۵ سانتی متر می بافند، پس از پایان بافت، با بریدن و پهلوی هم دوختن قطعات اقدام به تهیه ابعاد مورد نظر می نمایند. جاجیم گل برجسته (گلیم گل برجسته) نقوش رایج عبارتند از: چهار گل، خشتی، پنجه ای، گل آفتاب گردان، آفتاب تیره، گل سیب، گچی دیر ناخی (ناخن بز)، سیرگا (گوشواره)، قرقره، بلی باقالی، جولما، بادامی، اوزوک، قاشی (نگین انگشتر) همیان، دندان موشی، محرمت، کله قندی و ...، حاشیه های اطراف نیز با طرح مثلث دنداندار پُر می شود (موارد مصرفی چون زیرانداز، سجاده، پادری، رومیزی، روتختی، رویه کرسی، رویه مبلی دارد و در کارهای تکمیلی به همراه چرم مورد استفاده قرار می گیرد.

گلیم گل برجسته یا گلیم سوزنی:

از بافته های خاص منطقه فارس و ایل قشقایی بویژه طایفه کشکولی است. این بافته شباهت به گلیم دارد با این تفاوت که قسمت هایی از آن به صورت پود پیچی بافته می شود و به شکل برجسته در روی کار نمایان است. جاجیم های گل برجسته معمولاً زمینه ای روشن دارند و نقوش آنها دارای رنگهای متنوع و ترکیبی از نقوش گلیم و قالی است. بافت آن از تار و پود پشمی یکرنگ است. ابعادش معمولاً همان ابعاد گلیم و ابزار کار و حتی نحوه چله کشی این بافته دقیقاً همانند گلیم است.

رند:

رند، نوعی گلیم بسیار ریزبافت و ظریف منطقه فارس است که به آن سوزنی هم می گویند. این بافته فرش مانند از کارهای زیبای عشایر قشقایی است. شیوه بافت آن مانند ورنی و شیرکی پیچ به طریق پودپیچی است. این بافته که مانند سایر بافته های ایلی بر روی دار افقی بافته می شود جنبه خودمصرفی دارد و به علت وقت گیر بودن در مناطق قشلاقی ایل بافته می شود. در این نوع بافته به علت پودپیچی به دور تارها و استفاده از پود نازک و قطع نکردن پودهای اضافی، بافته ای که به دست می آید یک رو بوده و درشت کار که می توان پودهای اضافی را دید. رنگ این نوع بافته معمولاً تیره و روشن و نقوش آن همان نقوشی است که در قالی و گلیم به کار می رود.

خوابگاه (مفرش):

عشایر قشقایی از مفرش برای جای دادن رختخواب و البسه استفاده می کنند. این محصول به شکل مکعب مستطیل بوده و اندازه آن تقریباً ۵۰×۸۰×۸۰ سانتیمتر است که به وسیله بندهای چرمی و قلاب های نر و ماده بسته می شود. در دو طرف مفرش دو دستگیره چرمی دارد. مفرش از وسایل اصلی هر سیاه چادر و هر خانواده ایلی است. تار مفرش از نخ و پود آن پشمی است و رنگ های به کار رفته در آن بیشتر قرمز، سرمه ای و آبی است. نقش های مفرش محدود است و این به علت شیوه بافت آن است، در حقیقت رنگ به وجود آورنده نقش در مفرش است و نوع بافت در همه نقوش یکسان است. روش نگهداری آن حفاظت از بید، رطوبت مداوم، حرارت و آتش، اشعه مستقیم و مداوم خورشید، سفید کننده های شیمیایی و اشیای نوک تیز و برنده می باشد و با آب ولرم و صابون و شوینده های معمولی و غیر اسیدی قابل شستن می باشد.

ega media.ir

عنوان : مفرش

آویزه دوزی :

یکی از صنایع دستی تزیینی عشایر " آویزه دوزی " نام دارد. آویزه دوزی نوعی رودوزی است که از منگوله های تزیینی و زیبا برای زینت بخشیدن به پرده، رومیزی و ... از آن استفاده می شود. منگوله های کوچک که عموماً گروی هستند به لبه های پارچه مورد نظر در رنگهای مختلف اتصال می یابند. آویزه ها در انواع مختلف تولید می شوند. انواع دیواری آن که سوزن دوزی و تکه دوزی شده است و یا رودوزی و پولک دوزی شده و برای تزیین به دیوار می آویزند. نوع دیگر آن با قطعات کوچک آیینی، خر مهره، مهره های رنگین، گوش ماهی، دکمه و نوارهای رنگین تزیین می شود. این هنر بیشتر در میان عشایر رواج دارد.

آبی بافی (دولایه بافی): صنایع دستی تزیینی - کاربُردی عشایر " آبی بافی " نام دارد. آویی نوعی پارچه دستبافت سنتی ایران است که در استان فارس و توسط ایل قشقایی بافته می شود و قدمتی بالغ بر ۲۰۰ سال دارد و با دستگاه نساجی سنتی ساده شده بافته می شود. الیاف مورد استفاده، الیاف پشم الوان بوده و به صورت دو لایه و دو رو تولید می گردد. بافته ای است تار نما که با انتخاب تارهای تیره در رو و پشت کار به صورت دو لایه بافته می شود و فقط در قسمت نقش ها، موتیف ها، اولین و آخرین قسمت عرض بافته شده، بهم متصل می گردند. انواع طرح های هندسی حیوانی، گیاهی و انتزاعی در آن به چشم می خورد. این دست بافته به طور محدود تولید شده و بیشتر مصرف محلی دارد و بافندگان آن معمولاً بانوان منطقه می باشند. روش نگهداری آن حفاظت از رطوبت مداوم، آتش، تابش مستمر اشعه خورشید و سفید کننده ها می باشد و با آب ولرم و صابون به راحتی شسته و تمیزی گردد.

جُل اسب: یکی از دست بافته های زیبا و عشایری "جُل اسب" نام دارد. جُل، دستبافته ای است که به منظور تزیینات اسب و شتر تهیه می شود. جُل اسب هم نقش گرم نگاهداشتن و عرق گیر اسب را دارد و هم جنبه تزیینی و تشریفاتی که در مورد شتر، مورد تزیینی دارد. بدنه اصلی جُل، یک مستطیل است که دو دستک به آن وصل شده که این دستک ها، پشت اسب را می پوشاند. تفاوت جُل اسب با جُل شتر در آن است که جُل شتر بزرگتر از جُل اسب می باشد و توسط دو قطعه پارچه به یکدیگر دوخته شده تا کوهان شتر از آن بیرون بماند. به طور کلی در بیشتر مناطق ایران جُل اسب و شتر با اشکال و تزیینات گوناگون تولید می شود و به صورت گلیم، قالی، جاجیم، و سوزنی تهیه می گردد.

چرخ بافی

یکی از صنایع دستی تزیینی - کاربردی عشایر "چرخ بافی" نام دارد، و آن عبارتست از دست بافته ای که نزد عشایر قشقایی استان فارس بالغ بر ۲۰۰ سال قدمت دارد. برای انجام این بافت، تارها به وسیله دوجفت (۴ عدد) کمان بالا و پایین شده و پس از باز شدن دهانه، پودهای الوان عبور داده می شود. یک پود(زمینه) همواره در عرض بافته حرکت می کند، و دو عدد پود رنگی با تغییر محل دوجفت کمان فوق الذکر و جابجا شدن تارها (تعویض دهانه) نقوش را پدیدار می نمایند. نقوش از به هم پیوستن لوزی های رنگی به وجود می آیند. تارها از جنس نخ پنبه ای پُر تاب و سفید، و پودها از الیاف الوان پشمی می باشند. موارد کاربرد آن در نزد عشایر تهیه وسیله ای برای حمل و نقل اثاثیه، زیراندازی سبک و سیار مصارف محلی می باشد. روش نگهداری آن حفاظت از رطوبت مداوم، حرارت و آتش، سفید کننده های شیمیایی، اشعه ماورای بنفش و اشیای نوک تیز و بُرنده می باشد و با آب ولرم و صابون و یا دیگر شوینده های غیر اسیدی قابل شستن می باشد.

دوره چین بافی(وارونه بافی)

یکی از صنایع دستی تزیینی - کاربردی عشایر "دوره چین بافی" نام دارد، که قدمت آن بالغ بر ۲۰۰ سال می رسد و توسط عشایر ایل قشقایی استان فارس تولید می گردد. این دست بافته که چله کشی آن مانند گلیم است به روش بافت پود پیچی بافته می شود ولی به جای آنکه پودها از روی دو جفت تار پیچیده شود، بافته به وسیله آینه ای که در زیر قرار می دهد پودها را از زیر یک جفت تار می پیچد و به همین دلیل به آن وارونه چین بافی نیز می گویند. بافت به شیوه پود پیچی(سوزنی) انجام می گیرد ولی برعکس رند بافی پودها به جای اینکه از روی تارها کار بیچد، از زیر کار می پیچد و به همین دلیل نقوش ایجاد شده بسیار ظریف و شبیه به پشت قالی می باشد. نقوش آن هندسی است و از انواع الیاف پشمی الوان استفاده می گردد. روش نگهداری آن حفاظت از رطوبت مداوم، حرارت و آتش، اشعه مستقیم و مداوم خورشید، سفید کننده های شیمیایی و اشیای نوک تیز و بُرنده می باشد و با آب ولرم و صابون قابل شست شوی می باشد.

مَهله سازی

یکی از صنایع دستی تزیینی- کاربردی عشایر "مَهله سازی" نام دارد. زنان عشایر استان فارس برای همیشه معطر نگاهداشتن خود، در فصل تابستان اقدام به جمع آوری دانه های معطر مهله می نمایند، سپس آنها را در مراحل و زمانهای مختلف با حنا (و دیگر رنگهای گیاهی) رنگ نموده، سوراخ می نمایند و بنا به استطاعت مالی خانواده، به همراه هل، میخک، گلوله های کوچک طلا یا نقره گردنبندی تهیه می نمایند که با تماس مختصری رطوبت (عرق بدن انسان) از آن بوی خوشی متصاعد می شود که علاوه بر رایحه آرامبخش آن، برای تمدد اعصاب مفید می باشد و زیبایی بخصوصی دارد. معمولاً هر زن به همراه لباس عروس خود که همان لباس محلی قوم می باشد یک مهله نیز به همراه دارد که همیشه همراه اوست.

